

bensősége végső soron az Istennel való egyesülésben gyökerezik, addig a mai ember lelki érzékenysége, bensősége lelki életének önmagában elégséges voltából fakad. Az irodalom, a művészet egészében véve lélekrajz, érzelmek és szenvedélyek boncolása (*A modern ember*).

A modern kultúrát jellemezve arra a megállapításra jut, hogy míg az antik és a középkori kultúra középpontjában a vallás állt, s innen, mint egy fókuszról sugárzott szét a kultúra többi ágára, addig a jelenben a tudomány válik centrális jelentőségűvé. Rányomja bélyegét a vallásra csakúgy, mint az erkölcsiségre, a művészetre, a gazdaságra és a technikára is. A művészetben például legalább akkora szerepe van az esztétikai teóriáknak, mint az alkotói impulzusnak, nincsenek nagy alkotások,

egyesek szerint a művészet meghalt, és helyét elfoglalta a művészetelmélet. A modern természettudomány az egész világképet, sőt világhelyzetet megváltoztatta, mivel az embert is pusztán természeti produktumnak tekinti (*A modern kultúra*).

A hosszabb lélegzetű írások mellett a kötet fontos és érdekes részét képezik a néhány oldalas kritikák, recenziók. Nagy József, Kornis Gyula, Leopold Ziegler, Kerényi Károly és mások könyvein keresztül a szerzők egész munkásságáról, sőt a korszak egészéről kapunk lényegre törő, izgalmas és biztos szakmai tudással megrajzolt képet.

A mintegy hétszáz oldalas kötet remélhetőleg hozzájárul ahhoz, hogy filozófiai reneszánszunk kiemelkedő képviselője, Prohászka Lajos végre elfogallassa méltó helyét a magyar kultúrában.

KOLLARITS KRISZTINA

Szécsi Noémi – Géra Eleonóra: A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)

Európa, 2015

Az 1970-es évektől szemléletváltás indult el a történettudományban, amelynek lényege a „nagy narratíváktól”, a politikai eseménytörténettől való elfordulás, s ezzel párhuzamosan a mindennapi élet és annak szereplői, az átlagemberek világa iránti érdeklődés felerősödése. Ennek a folyamatnak köszönhetően az elmúlt évtizedek történetírásában egyre inkább megjelenhet a női tapasztalat, ahogy az irodalmi kánon(ok) körüli vitákban is egyre-másra visszatér az íróknak avagy női írók újraértékelésének igénye. *A budapesti úrinő magánélete* című kötet szerzői is fontosnak tartották, hogy könyvük előszavában külön hangsúlyozzák e folyamat jelentőségét: „Az utóbbi évtizedekben bekövetkezett szemléletváltozás után nem hihetjük többé, hogy a történelem csupán a háború és béke ritmikus váltakozása, és nem kicsinyelhetjük le a nők hétköznapijairól szóló történelmet pusztán azért, mert nem (mindig) az élet nyilvános színpadán játszódott, és nem a politikai hatalom gyakorlásáról szólt. A budapesti nők magánéletének történetei nem fűszerezik a várostörténetet vagy nőtörténetet, hanem annak szerves részei.”

Véleményem szerint sajnos még nem tartunk ott, hogy általánosan elfogadott lenne ez a nézet,

mindenesetre jelzésértékű a kötet sikere: 2015 decemberében jelent meg, de néhány hét alatt elfogyott a könyvesboltokból, a könyvbemutatón pedig az Alexandra pódium helyisége zsúfolásig megtelt (nem csak női olvasókkal). A női nézőpontú kötetek iránti érdeklődés nem új keletű, elég talán csak Andrássy Ilonának a *Mindennek vége!* címmel kiadott I. világháborús naplójára utalnunk.

A Szécsi-Géra-kötet az eddigieknél nagyobb feladatot vállal magára, a budapesti középosztálybeli nők életének szinte minden területét igyekszik bemutatni az 1860–1914 közötti időszakban.

Kik is ezek a „budapesti úrinők”? Lényegében középosztálybeli nőkként határozzák meg őket a szerzők, feleségek, anyák vagy éppen festőnők, írónők, színésznők. A középosztály kategóriája már ebben a korban is eléggé képlekeny volt, több szempont (gazdasági helyzet, foglalkozás, műveltség és életmód) alapján lehetett eldönteni, hogy valaki ide tartozhat-e. A családfő nem lehetett kétkezi munkás vagy iparos, legalább háromszobás lakással kellett rendelkezniük, és havi 3–10 000 korona bevétellel a megfelelő háztartás fenntartásához, elvárás volt egy bizonyos műveltségi szint és az úri vi-

KOLLARITS KRISZTINA (1968) Budapest

selkedés szabályainak ismerete. Anyanyelv és válás szempontjából viszont elég változatos képet mutatott ez az osztály.

A könyv újdonsága, hogy nemcsak viszonylag könnyen hozzáférhető anyagokra (korabeli memoárokról, tanácsadó könyvekre, újságcikkekre vagy regényekre) támaszkodik, hanem négy család, a Méhely, a Kuzma-Lehotkay, a Schön és a Biberauer család kiterjedt és részben német nyelvű levelezésére, amelynek feldolgozása hatalmas, többévi munkájába telhetett a levéltáros Géra Eleonóranak. Ezekből a levelekből szerezhetünk tudomást arról, hogy mik voltak az udvarlás szabályai, kit tartottak jó partinak, hogyan történt egy eljegyzés felbontása, miért nem volt túlzás végrendelkezni a szülés előtt a várandós asszonynak. Eloszlatja a könyv azt a tévhitet is az olvasóban, hogy az úrinőnek nem volt sok dolga a háztartásban, hiszen a cselédek minden munkát elvégeztek. Valójában kislány koruktól folyt a lányok felkészítése a későbbi háziasszony szerepre, nemcsak a főzés, hanem az alapanyagok beszerzésének és tárolásának, a takarításnak vagy a lakás berendezésének is megvoltak a maga fortélyai. Külön fejezet foglalkozik a cselédkérdéssel, jócskán kibővítve azon olvasók ismeretanyagát, akik eddig csak Kosztolányi *Édes Annájában* találkoztak a kérdéssel. A hétköznapi élet apró tényeivel ismerteti meg tehát ez a könyv az olvasót, mégis végig érdekes olvasmány, talán annak köszönhetően, hogy a levrészleteket gyakran színesítik ismert családokra vonatkozó adalékokkal. A törvénytelen gyermekek sorsával foglalkozó részben például terítékre kerülnek Jókai Mór családjának viselt dolgai: nemcsak Laborfalvi Rózának volt törvénytelen gyermeke, hanem unokája is hasonlóképp született, III. Rózát később Jókai adoptálta. Erről és más részletekről bőségesen tudósít minket Jókai két unokahúga, Váli Mari és Jókay Jolán. Érdekes rész az is, ahol a korabeli kórházi viszonyokat Blaha Lujza példájával vizsgálja meg a szerzőpáros: mivel a kórház ebben az időben „mocskos, zsúfolt és fertőzés szempontjából kockázatos helynek” számított, a nemzet csalóányát otthon, saját ebédlőasztalán operálta meg a kor híres nőgyógyásza, s amikor *A sárga csikóban* újra színpadra léphetett Blaha Lujza, „A másvilág küszöbéről jövök” belépő mondata után senki sem a darabbeli árvízre vonatkoztatta a szavakat, hanem a közönség felállva ünnepelte dr. Tauffer Vilmost, a színészorvosát.

A könyv eddig ismertetett első kétszáz oldalának témája a magánélet különböző területei (a szerelem, házasság, szülés, gyermeknevelés, háztartás), a következő fő rész pedig a *Nyilvános szféra* címet viseli. Ebben szó esik a társasági életről (nyaralási szokásokról, színházról, bálokról, sportról), illetve a változó női szerepekről: az egyetemi továbbtanulás lehetőségéről, az emancipált nőkről, a feminista mozgalomról, illetve a különböző művészeti ágakban tevékenykedő nőkről.

Érdekes fejezet a nők közoktatásbeli lehetőségéről szóló rész. 1896-tól beiratkozhattak a nők is néhány egyetemi karra (bölcseztan, orvosi kar, gyógyszerészeti tanfolyam), igaz, hogy az érettségit előtte csak magánúton tehették le, hiszen az első érettségit adó leánygimnázium még csak ugyanebben az évben indult. Bonyolította a helyzetet, hogy ha a fiatal nő kíséret nélkül utazott, veszélyeztette jó hírét, megszállnia csak „tisztas leányokra specializálódott panziókban” vagy rokonoknál volt szabad, sőt „az egyedülálló nők harminc éves korukig nem alapíthattak önálló háztartást, és nem mozoghattak szabadon a társaságban”.

Ez a fejezet külön foglalkozik a női választójog kérdésével is. A Feministák Egyesülete 1904-ben alakult meg Magyarországon, 1913 nyarán pedig már Budapest adhatott otthont a Nők Választójogi Világszövetsége VII. kongresszusának. És bár a női választójogról megosztott az ország vezetésének véleménye, a kongresszus rendelkezésére bocsátották a Vigadót, és „300 kocsiból és automobilból álló menet vitte végig a résztvevőket a városon a Halászbástyára, ahol a főváros fényes fogadást adott a vendégeknek”. A jól sikerült akcióban nagy szerepe volt gróf Teleki Sándornak, az előkészítő bizottság vezetőjének, aki Szikra néven regényeket írt, és az ügy érdekében mozgósította arisztokrata hölgyismerőseit és férjeiket is. A két helyettese Glücklich Vilma és Schwimmer Róza volt, a gazdasági bizottságot gróf Haller Györgyné vezette.

A legtöbb nő számára az egyetemi továbbtanulás csak afféle „B tervként” szolgált, ha mégsem sikerülne férjhez mennie, ne kelljen valamely rokonnál kegyelemkenyéren élnie, hanem lehetősége legyen megfelelő munkát vállalnia. Férjhezmenetele után még a művészet területén aktív nők nagy része is felhagyott korábbi tevékenységével, bár volt arra is eset, hogy karrierjüket épp férjük befolyása egyengette. Jókai unokája (III. Róza) például tehet-

ségesen festett, Székely Bertalan tanítványa volt, de amikor Feszty Árpád feleségül vette, művészi hajlamait főképp már csak férje szalonjának házi-asszonyaként élte ki.

Végül mintegy húszoldalmi terjedelemben van szó a színésznőkről (többek között Blaha Lujzáról, Laborfalvi Rózáról, Bulyovszky Lilláról) a könyvben, majd ezt követi a kötet talán legkevésbé sikerült része, az íróknak és újságíróknak szóló. Húsz oldalban képtelenség még csak azt a néhány írónőt is érdemben tárgyalni, akiket a szerző említésre méltónak ítélt. Ráadásul valahogy egyenetlenül osztotta el a rendelkezésre álló terjedelmet is: kb. kilenc oldal szól Beniczky Bajza Lenkéről, a 19. századi magyar irodalom egyik bestsellerszerzőjéről, további négy Wohl Jankáról és Stefániáról, így nem csoda, hogy a maradék hét oldal nem elegendő arra, hogy a szerző által még fontosnak tartott írónőkkel érdemben foglalkozzon. Erdős Renée-re, Lux Terkára, Ritoók Emmára, Szikrára csak néhány sor jutott, majd alig fél oldalban kísérlet történik egyfajta összegző értékelésre: a női és családi lapok bár széles olvasóközönsséggel rendelkeztek, és sok nő írók közültek, mégis „a jelenből visszatekintve az 1908-ban induló Nyugat adhatott igazi rangot az írónőknek, amely működése során 30 írónőtől jelentetett meg művet”. Eltekintve a bosszantó nyomdahiabától, hiszen nem 30, hanem valamivel több mint 60 írónőt említ a szerző által is idézett tanulmányában Szilágyi Judit (*Osvát Ernő és a nők = Nő, tükör, írás*, Ráció, 2009), mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy a női írók kánonbeli szerepe sokkal bonyolultabb kérdés, mint hogy ezt néhány mondat el lehetne intézni. Bár igaz, hogy Kaffka Margit a korszakból egyedüli női íróként még a középiskolai tankönyvekbe is bekerült, és sem személye, sem írásai körül nincsenek komoly viták az irodalomtörténészek körében, de ahogy életében a nyugatos összejöveteleken a feleségek asztalánál jelölték ki a helyét, úgy még napjainkban sem sikerült teljesen elszakadnia „az irodalmi macskaasztaltól”. Azért érzem elhibázottnak a könyv végét, mert valamiféle befejezettséget sugall azzal, ahogy kiemeli Kaffka Margitot mint az egyetlen nőíró, akinek neve a sok kortárs szerző közül egyáltalán „szakmai presztízzsel fennmaradt”, szemben a hatalmas példányszámokat elérő Erdős Renée-vel, az „emlékezetből szinte teljesen kihullott” Lux Terkával, a politikai hatalmat szerző, „a század első évtizedében még csupán irodalommal próbálkozó” Tormay Cécile-lel, „egy korszak lánynevelésének szimbólumát adó mű szerzőjével”, Tutsek Annával vagy „a társasági tényező és politikai aktivista” Szikrával, akinek temetésén a Petőfi Társaság, a Magyar Írók Köre,

az Otthon Írók és Hírlapírók Köre, a Magyar Feministák Egyesülete és a Pen Club képviselője mondott beszédet. A fent említett íróknak nem szabadna lényegében egy-egy ilyen mondatral értékelni, még akkor sem, ha ez esetleg csak ironikus utalás akar lenni a korábbi gyakorlatra, amikor egy-egy női író könnyen elintézték valamilyen címkével („lektűrszerző”, „erotikus katolikus” stb.), mivel épp az elmúlt években indult meg intenzívebben az irodalomtörténészek részéről is az írónőkkel való foglalkozás, több tanulmánykötet jelent meg a témában, konferenciákat és beszélgetéseket rendeztek, és az ELTE Trauma és Gender Kutatócsoportjának köszönhetően tizenkét író művei, illetve velük foglalkozó szakirodalom került fel az *Íróknak a halón* című weblapra (köztük épp Lux Terka, Tutsek Anna, Erdős Renée, Tormay Cécile, Szikra)... Mindezek hatására valószínű, hogy előbb-utóbb a női szerzők is nagyobb számmal fogják képviseltetni magukat az irodalmi kánonban.

Erdős Renée neve már ma is egyre gyakrabban bukkan föl a szakirodalomban mint Ady *Új versei*-nek előfutára (ahogy ezt Szécsi Noémi is említi néhány oldallal korábban). Folyik a harc Tormay Cécile körül is, az olvasók mindenesetre már megkezdték kanonizációját. A kötet záró soraiban Tormaynak kijutott néhány kifejezés mintha Kádár Judit *Engedelmek lázadók* című könyvének teljesen téves koncepcióját követné: a dilettáns író, akit később a politika tett jelentőssé. Mivel *A budapesti úrinő magánélete az 1860-tól 1914-ig terjedő időszakot tekintve* át, nem helytálló Tormay Cécile-t mint „irodalommal próbálkozó” kezdőt emlegetni, hiszen ekkorra már megjelent két regénye, az *Emberek a kövek között* (1911), illetve *A régi ház* (1914), amelyeket nemcsak a korabeli olvasók és kritikusok értékelték nagyra, de a mai irodalomtörténet-írás több képviselője is. Ami Szikra 1937-es pompás temetését illeti, mind írói, mind szervezői tevékenységének fénykora az 1919 előtti időszakra esik, a Horthy-korszakban már elveszítette korábbi befolyását, ahogy erről maga is panaszkodott egy Rozsnyai Kálmánhoz írt magánlevelében, s épp erről tanúskodik az is, hogy a temetésén csak azok a szervezetek képviseltették magukat, amelyeknek még a háború előtt volt aktív tagja.

Eltekintve a könyv záró mondataitól, a kötetről csak az elismerés hangján szólhatunk. A feldolgozott anyag mennyisége, a női élet különböző területeinek részletes és mégis érdekes bemutatása, a széles körű szakirodalom használata, amely azonban nem ment az olvashatóság rovására, egyaránt méltóvá teszik ezt a könyvet a kritikus legőszintébb dicséretére.